



Co wiemy o kobietach diakonach?¹

PHYLLIS ZAGANO

Hofstra University, Hempstead
New York

ORCID: 0000-0001-7859-4687

BERNARD POTTIER

Forum Saint-Michel
Bruksela

ORCID: 0000-0002-4667-6095

STRESZCZENIE

Decyzja Papieża Franciszka o powołaniu Komisji ds. studiów nad diakonatem kobiet w sierpniu 2016 roku ponownie wzbudziła pytanie: co wiemy o kobietach-diakonach? Wiemy, że istniały. Jest wiele literackich, epigraficznych i historycznych dowodów na to, że kobiety-diakoni posługiwały przynajmniej do XII wieku na Zachodzie i dłużej na Wschodzie. To, że istniały, rodzi trzy pytania: co wiemy o obrzędach liturgicznych, podczas których biskupi ustanawiali kobiety diakonami? Co wiemy o zadaniach i obowiązkach kobiet-diakonów? Co wiemy o teologii diakonatu, która dopuszczała kobiety do święceń diakonatu lub je ograniczała?

Słowa kluczowe: diakonat, diakonisy, kobiety w służbie Kościoła, studia nad diakonatem kobiet

* * *

Decyzja Papieża Franciszka o powołaniu Komisji ds. studiów nad diakonatem kobiet w sierpniu 2016 roku ponownie każe postawić pytanie: co wiemy o kobietach-diakonach? Wiemy, że istniały. Jest wiele literackich, epigraficznych i historycznych dowodów na to, że ko-

¹ Artykuł przetłumaczony z „What do We know about Women Deacons?”, *Asian Horizons*, Vol 13, no. 4, December 2019, 647-658 za zgodą autorów. Phyllis Zagano i Bernard Pottier SJ w sierpniu 2016 roku powołani zostali przez papieża Franciszka do Papieskiej Komisji ds. studiów nad diakonatem kobiet.

biety diakonisy wykonywały swoją posługę na Zachodzie co najmniej do XII wieku². To, że istniały, każe postawić trzy pytania: co wiemy o obrzędach liturgicznych, podczas których biskupi ustanawiali kobiety diakonami? Co wiemy o zadaniach i obowiązkach kobiet-diaconów? Co wiemy o teologii diakonatu, która dopuszczałaby kobiety do święceń diakonatu lub je ograniczała?

1. Obrzęd liturgiczny

Zachowało się bez wątpienia kilka rytuałów wykorzystywanych w przeszłości przez biskupów w celu ustanawiania kobiet diakonami, czego świadectwem są manuskrypty z czasów od IV do XVI wieku. Niektóre rytuały zawierają wszystkie elementy święceń sakramentalnych, nawet według kryteriów ustalonych przez Sobór Trydencki. Najwcześniejszy rytuał dla kobiet-diaconów znajduje się w *Konstytucjach Apostolskich* (380-400):

„19. O ordynacji diakonisy

1. W sprawie diakonisy [ja], Bartłomiej, polecam:

2. Biskupie, nałóżysz na nią ręce w obecności grona prezbiterów, diakonów i diakonis, i powiesz:

20.1. »Wieczny Boże, Ojczy Pana naszego Jezusa Chrystusa, Ty stworzyłeś mężczyznę i kobietę, Ty napełniłeś duchem Miriam, Deborah, Annę i Chuldę, i nie uznałeś za niegodne, aby Twój jednorodzony Syn narodził się z kobiety, Ty w Namiocie Świadectwa i w świątyni ustanowiłeś strażników Twoich świętych bram (Wj 38,8; 1 Sm 2,22); 2. wejrzyj teraz na tę Twoją służebnicę, wybraną do diakonatu, udziel jej Ducha Świętego, oczyść ją z wszelkiego brudu ciała i duszy, aby godnie wypełniała powierzone jej zadanie ku Twojej chwale i uwielbieniu Twojego Syna, z którym Tobie chwała i pokłon, i Duchowi Świętemu na wieki. Amen«³.

Rytuał zawiera nałożenie rąk i epiklezę. Inne rytuały dla kobiet-diaconów można znaleźć w kilku znanych manuskryptach pochodzących zarówno ze Wschodu, jak i z Zachodu. W Watykańskiej Bibliotece Apostolskiej

² Kolejni papieże udzielali przywileju święcenia kobiet na diakonów w 1018, 1025, 1026, 1037 i 1049 roku (Patrologia Latina 139,1621B; PL 141,1121B.1130D.1352A-B; PL 143,602C). Kobiety-diakonis istniały w mieście Lukka we Włoszech za rządów biskupa Ottona sprawującego swój urząd w latach 1139-1146. Gary Macy, *The Hidden History of Women's Ordination* (Oxford: University Press, 2008), 35, 93-96.

³ *Konstytucje apostolskie*, 19,1-20,2, tłum. Stanisław Kalinkowski, w *Synodi et Collectiones Legum*, vol. II, *Constitutiones apostolorum*, układ i opracowanie Arkadiusz Baron, Henryk Pietras (Kraków: Wydawnictwo WAM, 2007), 253*.

znajdują się trzy manuskrypty ze Wschodu: Barberini gr. 336 (780), manuskrypt Watykański, gr. 1872 (1100) i *Codex Syriacus Vaticanus* nr 19 (1550) oraz dwa manuskrypty z Zachodu: *Vatican Reginae* lat. 337 (850) i *Ottobonianus* lat. 313, Paryż (850). Dodatkowe manuskrypty i sakramentarze z *Ordo ad diaconam faciendam* są zdeponowane w innych częściach Włoch, a także w Austrii, Anglii, Francji i Niemczech⁴.

Prawodawstwo cesarskie mówi o diakonisach co najmniej trzykrotnie. Wspomina się o nich w Noweli 3 z 16 marca 535 roku, w której cesarz Justynian ograniczył liczbę duchownych bazyliki Hagia Sofia w Konstantynopolu: miało być nie więcej niż 425 duchownych, w tym do 40 diakonis. Ich minimalny wiek miał wynosić 40 lat. Narzucono im wstrzeźliwość obowiązującą dla duchownych wyższych święceń. Miały być dziewicami lub jednokrotnie zamężnymi wdowami. „W ustawodawstwie Justyniana diakonisy są pod wieloma względami porównywane z duchownymi. Podobnie jak inni duchowni, w momencie objęcia funkcji otrzymywały święcenia określane terminami *cheirotonia*, *cheirotoneîn* (określenia te pojawiają się co najmniej jedenaście razy w tej Noweli)⁵.”

O ile co do istnienia kobiet-diakonów nie ma wątpliwości, o tyle opinie co do charakteru ich święceń są różne. Niektórzy autorzy twierdzą, że ten obrzęd liturgiczny był zwykłym błogosławieństwem, a nie prawdziwymi święczeniami, chociaż w większości przypadków sam obrzęd był prawie identyczny dla mężczyzn i kobiet. Pewne zamieszanie wynika z faktu, że terminy *cheirotonia* i *cheirothesia* są używane zamiennie⁶,

⁴ Manuskrypty ze Wschodu: np. Manuskrypt Bessariona (1020) w klasztorze w Grotta Ferrata; Coislin gr. 213 (1050) w Bibliotece Narodowej w Paryżu. Manuskrypty z Zachodu: zwłaszcza Manuskrypt Cambrai 164 w Bibliotece Miejskiej Cambrai (811); Mszal Leofryka z Exeter w Bodleian Library, Oxford (1050); oraz *Ordo Romanus* z Hittorp w Kolonii (850), jak i manuskrypty papieskie z opactwa św. Albana w Moguncji (1030), opactwa na Monte Cassino (1035) i Vallicella D5 w Rzymie (1050).

⁵ Roger Gryson, *The Ministry of Women in the Early Church*, tłum. J. Laporte i M.L. Hall (Collegeville, MN: The Liturgical Press, 1976), 72, 148. *Le ministère des femmes dans l'Église ancienne* (Gembloux: Duculot, 1972), 122-123.

⁶ Według eksperta, Cyrilla Vogela, „*Cheirotonia* et *cheirothesia*. Importance et relativité du geste de l'imposition des mains dans la collation des ordres”, *Irenikon*, 45 (1972) 7-21 i 207-238, te dwa terminy w czasach starożytnych są równoważne. „Jeśli mamy rację, to podczas debat na II Soborze Nicejskim (787) na temat długiego kontrowersyjnego fragmentu z I Soboru Nicejskiego (325), kan. 8, po raz pierwszy zaobserwować można rozróżnienie między *cheirotonia* i *cheirothesia*” (10). Znajduje się to w komentarzu patriarchy Tarazjusza: „Prawdopodobnie tutaj (na I Soborze Nicejskim w 325 r. w kan. 8) przez słowo *cheirothesia* należy rozumieć zwykle błogosławieństwo (*eulogia*), a nie *cheirotonia*. Po Zonarasie i Balsamonie, i pomimo pewnych wątpliwości między opiniami tych dwóch komentatorów, znaczenia słów *cheirotonia* i *cheirothesia* zostały usystematyzowane. Pierwszy termin został zarezerwowany na określenie włożenia rąk podczas święceń episkopatu, prezbiteratu i diakonatu. Drugi termin oznacza gest lub błogosławieństwo podczas obrzędu ustanowienia w wypełnianiu zadań drugorzędnych urzędów kościelnych”. Dla Vogela pojęcie „mandat” udzielony przez Kościół pozostaje punktem istotnym.

podczas gdy oba te terminy są w łacinie tłumaczone bez rozróżnienia jako *impositio manus* lub *manuum*.

Sięgając wstecz, wydaje się, że z historycznego punktu widzenia spór o święcenia diakonatu kobiet rozpoczął się w XVII wieku, kiedy John Morin ustalił, że obrzędy święceń pochodzące ze starożytności spełniają wymogi święceń sakramentalnych Soboru Trydenckiego⁷. Niemal sto lat później Jean Pien argumentował, że chociaż dowody wskazują, iż kobiety były wyświęcane przez nałożenie rąk, a rytuał święceń obejmował epiklezę, święceń tych nie można uznać za sakramentalne⁸.

Debata ożywiła się stosunkowo niedawno. W 1972 roku belgijski profesor, Roger Gryson, stwierdził pozytywnie: Kobiety-diakoni otrzymywały prawdziwe święcenia. Msgr. Philippe Delhay, sekretarz Międzynarodowej Komisji Teologicznej (MKT) w latach 1972-1989, zgodził się z tym zdaniem. W podobnym duchu dwa lata później wypowiedział się Cipriano Vagaggini. Wkrótce jednak potem francuski profesor, Aimé-Georges Martimort, wysunął kontrargumenty i w 1982 roku opublikował wyniki swoich badań⁹. Dyskusja zmieniła perspektywę i toczyła się teraz na tle postulatu święceń kapłańskich kobiet. Być może dlatego, że Sobór Watykański II potwierdził sakramentalny charakter święceń diakonatu mimo tego, że odróżniono je od święceń prezbiteratu, kilku autorów podążyło w swojej argumentacji za Martimortem¹⁰. Zazwyczaj twierdzili oni, że święcenia diakonatu kobiet prowadziłyby w końcowym rezultacie do kapłaństwa kobiet.

W ostatnich latach dwie grupy MKT podjęły się zbadania tej sprawy. Siedemnastostronicowy dokument pierwszej grupy, ukończony w 1997 roku, przedstawił argumenty z tradycji Kościoła przemawiające za udzielaniem święceń diakonatu kobietom. Jednak ówczesny przewodniczący MKT, kardynał Joseph Ratzinger, odmówił podpisania go. W miejsce pierwszej powołał on nową podkomisję MKT¹¹. W 2002 roku

⁷ Jean Morin, *Commentarius de sacris ecclesiae ordinationibus secundum antiquos et recentiores Latinos, Graecos, Syros et Babylonios in tres partes distinctus*, 1655, 1695; reprint. (Farnborough: Gregg, 1969).

⁸ Jean Pien, *Tractatus Praeliminaris De Ecclesiae Diaconissis*. W *Acta Sanctorum*, ed., J. Bollandus et al. September, I, i-xxviii. (Antwerp: Bernard Albert Vander Plassch, 1746).

⁹ Roger Gryson, *The Ministry of Women in the Early Church*. Philippe Delhay, „Rétrospective et prospective des ministères féminins dans l’Eglise”, *Revue théologique de Louvain* 3 (1972): 55-75; Cipriano Vagaggini, „L’ordinazione delle diaconesse nella tradizione greca e bizantina”. *Orientalia Christiana Periodica* 40 (1974) 146-89; Aimé-Georges Martimort, „A propos des ministères féminins dans l’Eglise”, *Bulletin de littérature ecclésiastique* 74 (1973): 103-8; *Les Diaconesses: Essai historique* (Rome: Edizione Liturgiche, 1982).

¹⁰ Gerhard L. Müller, *Priestertum und Diakonat. Der Empfänger des Weihesakramentes in schöpfungstheologischer und christologischer Perspektive* (Freiburg: Sammlung Horizonte, 2000).

¹¹ Henrique de Noronha Galvão, przewodniczący, oraz Santiago del Cura Elena, Pierre Gaudette, Roland Minnerath, Gerhard Ludwig Müller, Luis Antonio G. Tagle i Ladislav Vanyo.

opublikowała ona dokument zatytułowany „Diakonat: ewolucja i perspektywy”, w którego zakończeniu stwierdza się:

„Jeśli chodzi o święcenia kobiet do diakonatu, trzeba odnotować dwa ważne wskazania, które wynikają z tego, co zostało przedstawione:

1. diakonisy, o których wspomina się w tradycji pierwotnego Kościoła – zgodnie z tym, co sugeruje obrzęd ustanowienia i spełniane funkcje – nie mogą być zwyczajnie upodobnione do diakonów;
2. jedność sakramentu święceń, przy jasnym rozróżnieniu między posługami biskupa i prezbitera z jednej strony, a posługą diakonańską z drugiej, jest mocno podkreślona przez tradycję kościelną, przede wszystkim w doktrynie Soboru Watykańskiego II i w posoborowych wypowiedziach Urzędu Nauczycielskiego.

W świetle tych elementów, wyraźnie wysuniętych na pierwszy plan przez aktualne badania historyczno-teologiczne, będzie spoczywać na posłudze rozeznania, którą Pan ustanowił w Kościele, autorytatywne wypowiedzenie się w tej kwestii¹².

Podsumowanie: podczas gdy – historycznie ujmując – kobiety-diakoni zwyczajnie nie wydają się być upodobnione do diakonów-mężczyzn, Kościół rozróżnia także posługę kapłańską i diakonańską. Dlatego „posługa rozeznania”, o której mowa we wspomnianym dokumencie, powinna pozwolić Kościołowi na autorytatywne wypowiadanie się w kwestii diakonatu kobiet. MKT nie powiedziała „nie”, ale też nie powiedziała „tak”. Trwające niemal całe pokolenie dodatkowe badania, szczególnie oparte na świadectwach liturgicznych i historycznych, ponownie wysunęły kwestię diakonatu kobiet na pierwszy plan.

¹² Tekst został zatwierdzony *in forma specifica* przez całą MKT dnia 30 września 2002 roku. Teksty w językach angielskim, węgierskim, polskim i portugalskim oraz hiszpańskim pochodzą z 2002 r. Poprawione teksty w języku francuskim, niemieckim, włoskim i rosyjskim pochodzą z 2003 roku. Polskie tłumaczenie w „Diakonat: ewolucja i perspektywy” (2002), tłum. ks. Janusz Królikowski, w: *Diakonat 2/2005* (Lublin: Polihymnia, 2005), 160. Tekst francuski: „Concernant l’ordination de femmes au diaconat, il faut observer deux éléments importants résultant de ce que nous avons exposé. Premièrement, les diaconesses dont il est fait mention dans la tradition de l’Église ancienne (selon ce que le rite d’institution et les fonctions exercées suggèrent) ne peuvent pas être assimilées purement et simplement aux diacres. Deuxièmement, la tradition ecclésiale, surtout dans la doctrine du concile Vatican II et dans l’enseignement du Magistère postconciliaire, souligne fortement l’unité du sacrement de l’Ordre, dans la claire distinction entre les ministères de l’évêque et des presbytres d’une part et le ministère diaconal d’autre part. À la lumière de ces éléments mis en relief par la présente recherche historico-théologique, il revient au ministère de discernement que le Seigneur a établi dans son Église de se prononcer avec autorité sur la question”, dostęp 26 lutego, 2021, https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/cti_documents/rc_con_cfaith_pro_05072004_diaconate_fr.html.

3. Zadania i obowiązki kobiet-diaconów

Co robiły kobiety-diaconi? Niektórzy autorzy, odpowiadając na to pytanie, ograniczają zadania kobiet-diaconów do asystowania przy chrzcie kobiet. Starożytne obyczaje zabraniały mężczyznom dotykania kobiet, z którymi nie byli spokrewnieni. Dlatego na chrzcie kobiety-diaconi namaszczały kobiety mające być ochrzczone (*baptizandae*) w imieniu biskupa. Istnieją jednak dowody na to, że kobiety-diaconi zarówno namaszczały, jak i nosiły Komunię chorym kobietom¹³.

Generalnie, ponieważ diakonisy wykonywały swoje zadania w Kościele przez co najmniej tysiąc lat na Wschodzie i do XII wieku na Zachodzie, ich znane nam zadania i obowiązki zmieniały się na przestrzeni wieków oraz w zależności od miejsca. Zatwierdzając prośbę Międzynarodowej Unii Przełożonych Generalnych (UISG) o powołanie Komisji ds. studiów nad diakonatem kobiet, papież Franciszek sam wyraźnie przywołał na myśl zadania kobiet-diaconów: udzielanie namaszczenia podczas chrztu oraz niesienie pomocy kobietom, które utrzymywały, że były bite przez ich mężów¹⁴. Z powodu różnych praktyk i zwyczajów, jakie w Kościele istniały na przestrzeni wieków, nie można jednoznacznie określić, co kobiety-diaconi robiły lub czego nie robiły.

Diakon jest odpowiedzialny za diakonię liturgii, słowa i miłości. Jednak w ciągu wieków te zadania i obowiązki przeznaczone dla kobiet sukcesywnie zanikały; na przykład stopniowo kobietom odmawiano posługi diakańskiej podczas sprawowania mszy świętej. W V wieku papież Gelażusz I skarżył się, że kobiety (prawdopodobnie diakonisy) służyły przy ołtarzu, podobnie jak służą mężczyźni: „Z niecierpliwością słyszeliśmy, że sprawy boskie zostały potraktowane tak pogardliwie, że kobiety są zachęcane do usługiwania przy świętych ołtarzach i że wszystkie zadania powierzone mężczyznom są wykonywane przez płęć, dla której te [zadania] nie

¹³ Jean Daniélou, cytując Epifaniusza, wydaje się obejmować namaszczenie chorych: *The Ministry of Women in the Early Church*, wyd. 2 (Londyn: Faith, 1974), 29; „Le ministère des femmes”, *Maison-Dieu* 61 (1960) 94.

¹⁴ https://w2.vatican.va/content/francesco/en/speeches/2016/may/documents/papa-francesco_20160512_uisg.html, dostęp 2 czerwca, 2021.

„Wydaje się – powiedział mi ten człowiek, który już nie żyje, ale który był dobrym profesorem, mądrym i erudytą – wydaje się, że rolą diakonis była pomoc w chrzcie kobiet, w ich zanurzeniu; ze względu na przyzwoitość publiczną chrzcili je, a także namaszczaali ciało kobiet podczas chrztu. I jeszcze jeden ciekawy fakt: kiedy wydano wyrok w sprawie małżeństwa, ponieważ mąż bił żonę, a ta udała się do biskupa, aby złożyć skargę, diakonisy były odpowiedzialne za oglądnięcie siniaków pozostawionych na ciele kobiety od ciosów jej męża i za poinformowanie o tym biskupa”.

są odpowiednie¹⁵. W 829 roku szósty Sobór Paryski potępił przebywanie kobiet przy ołtarzu:

„... w niektórych prowincjach wbrew prawu Bożemu i przepisom kanonicznym kobiety udają się na miejsce ołtarza i bezczelnie chwytają naczynia liturgiczne, podają kapłanowi szaty kapłańskie, a co jest gorsze, bardziej nieprzyzwoite i nieprzystające niż to wszystko – [a mianowicie] dają ludowi ciało i krew Pana i czynią inne rzeczy, które same w sobie są nieprzyzwoite¹⁶.”

Zabronienie kobietom dotykania świętych postaci eucharystycznych lub naczyń liturgicznych wzmacniało i rozprzestrzeniało się zwłaszcza po tym, kiedy nie były już one wyświęcane na diakonów. Niemniej jednak w Kraju Basków liturgiczne i charytatywne obowiązki diakonów były wykonywane przez kobiety zwane *sororas* lub *freilas* prawdopodobnie aż do XVII wieku¹⁷. W 1698 roku lokalny synod w Calahorra La Rioja w Hiszpanii skarżył się: „Między innymi skandalicznymi sprawami (...) kobiety spotykają się z kapłanami w zakrystii, podchodzą do ołtarza, aby zapalić świece, i dbają o szaty liturgiczne i naczynia¹⁸.”

W całej historii, od czasów papieża Gelazjusza I do czasów współczesnych, obiekcje wobec obecności kobiet przy ołtarzu są zakorzenione w mizoginistycznych poglądach na nieczystość kobiet, które nadal wyznawane są w niektórych częściach świata. Na przykład opublikowany w 1953 roku *Dictionnaire de Droit canonique* wskazuje:

„Prawo Kanoniczne wyraża pewne zastrzeżenia co do kobiet [...] inspirowane albo traktowaniem ich jako słabej płci (*imbecillitas sexus*), albo przypomnieniem o roli kobiety, którą ona odegrała przy grzechu pierwotnym i okazji do grzechu, którą ona uobecnia. Tak więc Prawo Kanoniczne uderza w kobiety pewną liczbą ułomności lub

¹⁵ „Nihilominus impatienter audivimus, tantum divinarum rerum subiisse despectum, ut feminae sacris altaribus ministrare ferantur, et cuncta quae non nisi virorum famulatu deputata sunt sexum, cui non competit, exhibere”. Papa Gelasius, *Epistolae et decreta*, 9-26, PL 59.55.

¹⁶ „Quidam nostrorum verorum virorum relatu, quidam etiam visu didicimus in quibusdam provinciis contra legem divinam canonicamque institutionem feminas sanctis altaribus se ultro ingerere sacrataque vasa inpunderer contingere et indumenta sacerdotalia praesbyteris administrare et, quod his maius, indecentius ineptiusque est, corpus et sanguinem Domini populis porrigere et alia quaeque, quae ipso dictu turpia sunt, exercere” (Council of Paris, 829, c. 45, w *Concilia aevi Karolini [742-84-2]*, ed. Albert Werminghoff, MGH, *Conclia* 2,1 [Hannover: Hahn, 1907], 639. W Macy, *The Hidden History of Women's Ordination*, 62 i 189.

¹⁷ Maria Jose Arana and Jose Maria Salas, *Mujeres Sacerdotes, ¿Por Qué No...?: Reflexiones históricas, teológicas y ecuménicas* (Madrid: Publicaciones Claretianas, 1994), 53-55.

¹⁸ P. Lepe de, *Constituciones synodales antiguas y modernas del Obispado de Calahorra y la Calzada*, Madryt 1700, t. III, tit XII, folio 497.

niższości. [...] Kan. 968, § 1 [kan. 1024], zgodnie ze stałą tradycją Prawa¹⁹, decydując, że do święceń mogą być dopuszczani tylko mężczyźni, postanawia o całkowitym wykluczeniu kobiet. [...] Kobietom nie wolno było służyć do Mszy w prawdziwym znaczeniu tego słowa (kan. 813, § 2)²⁰.

Nawet dokument opublikowany po Soborze Watykańskim II zawiera pozostałości mizoginii. *Musicam Sacram*: Instrukcja o muzyce w liturgii (5 marca 1967) zakazuje przebywania w prezbiterium chórów, w których są kobiety²¹.

Diakon jest odpowiedzialny za głoszenie kazań, a kobiety, którym nie wolno przebywać w prezbiterium, z pewnością nie mogą tego robić podczas mszy świętej. Podczas gdy kobiety wyświęcane na diakonisy formalnie mogły głosić kazania, gdy służyły jako ksienie opatki, ich oddanie posłudze Słowa Bożego jest wyraźne na przestrzeni dziejów: to one katechizowały kobiety i dzieci. Diakon jest również odpowiedzialny za dzieła miłosierdzia. Były one kiedyś w Kościele wyraźnie związane z posługą parafialną i biskupią. Jednakże, jeśli zestawimy działalność charytatywną Kościoła z zanikiem diakonatu, zwłaszcza na Zachodzie, to zauważymy, że działalność ta jest obecnie podejmowana głównie przez zakonników i zakonnice.

4. Teologia diakonatu

Diakoniat został zatwierdzony i przywrócony jako stała posługa sakramentalna po Soborze Watykańskim II. Konstytucja Dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium* mówi jasno: „Na niższym szczeblu hierarchii stoją diakoni, na których nakłada się ręce »nie dla kapłaństwa, lecz dla posłu-

¹⁹ Wydaje się, że prawo, w koncepcji autora, narodziło się wraz z dekretem Gracjana (ok. 1140) i natychmiast dostosowuje się do zachodniej sakramentologii średniowiecznej. Kanon 968 w Kodeksie z 1917 roku odpowiada kanonowi 1024 w Kodeksie z 1983 roku: „Święcenia ważne przyjmuje tylko mężczyzna ochrzczony”.

²⁰ *Dictionnaire de Droit canonique*, ed. R. Naz, t. V, Paris, Letouzé-Ané, 1953, art. „Femmes”, kol. 828. Kanon 813.2 z Kodeksu z 1917 roku został usunięty z Kanonu 906 w Kodeksie z 1983 roku. Kanon 813.1: „Sacerdos Missam ne celebret sine ministro qui eidem inserviat et respondeat. 2. Minister Missae inserviens ne sit mulier, nisi, deficient viro, iusta de causa, eaque lege ut mulier ex longinquo respondeat nec ullo pacto ad altare accedat”.

²¹ Święta Kongregacja Obrzędów, *Instrukcja o muzyce w świętej liturgii. Musicam sacram* (5 marca 1967) nr 23: „Zespół śpiewaków, zależnie od wewnętrznego układu każdego kościoła powinien być tak umieszczony, by: a) było dla wszystkich widoczne jego znaczenie, a mianowicie, że jest on i częścią społeczności wiernych i równocześnie spełnia szczególne zadanie; b) by mógł łatwiej spełniać to liturgiczne zadanie; c) poszczególni członkowie zespołu mieli możliwość pełnego, to jest sakramentalnego uczestnictwa we Mszy świętej. Jeśli w skład zespołu wchodzi również niewiasty, należy wyznaczyć mu miejsce poza prezbiterium”, dostęp 17 lutego, 2021, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WR/kongregacje/kkultu/musicam_sacram_05031967.html.

gi»²². Najważniejsze jest tu stwierdzenie, że święcenia diakonatu są dla posługi, a nie dla kapłaństwa. Każde zadanie i obowiązek diakona, zarówno w przeszłości, jak i obecnie, były i są wykonywane przez kobiety, czy to kobiety-diakonów w przeszłości, czy też współcześnie przez siostry zakonne i świeckich wykonujących posługi kościelne. W rzeczywistości nie ma takiego zadania wymienionego w *Lumen gentium*, którego kobieta nie wykonywałaby lub nie mogła wykonywać²³.

Po zakończeniu soboru papież Paweł VI wydał list apostolski *Sacrum diaconatus ordinem* (18 czerwca 1967 roku), w którym wyszczególnia obowiązki diakona i którym wprowadza diakonat jako stały urząd dla mężczyzn, w tym także żonatych²⁴. Drugim apostolskim listem *motu proprio Ministeria quaedam* (15 sierpnia 1972 roku) Paweł VI zniósł tonsurę dokonywaną przy włączaniu do stanu duchownego, jak i niższe stopnie święceń: ostiariusza, lektora, egzorcysty, akolity oraz wyższy stopień święceń: subdiakona. Pisał:

„Wśród szczególnych funkcji, które należy zachować i dostosować do współczesnych potrzeb, znajdują się te, które zwłaszcza z posługami Słowa i Ołtarza są ściślej związane i nazywają się w Kościele łacińskim lektoratem, akolitatem i subdiakonatem; wypada je tak utrzymać i dostosować, aby odtąd istniały dwie funkcje, mianowicie: lektora i akolity obejmującego również zadania subdiakona”²⁵.

Później Kodeks Prawa Kanonicznego z 1983 roku potwierdził, że zwykłym sposobem do wejścia w stan duchowny są święcenia diakonatu²⁶.

²² *Konstytucja dogmatyczna o Kościele*, nr 29. W Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekrety, deklaracje*. Tekst łacińsko-polski. Nowe tłumaczenie (Poznań: Pallotinum, 2008).

²³ KK 29: „Umocnieni bowiem łaską sakramentalną służą Ludowi Bożemu w posłudze liturgii, słowa i miłości, w łączności z biskupem i jego prezbiterami. Zadaniem diakona, stosownie do tego, co wyznaczyła mu kompetentna władza, jest uroczyste udzielanie chrztu, przechowywanie i rozdzielanie Eucharystii, asystowanie i błogosławienie w imieniu Kościoła związków małżeńskich, zanoszenie wiatyku umierającym, czytanie wiernym Pisma Świętego, pouczanie i zachęcanie ludu, przewodniczenie nabożeństwom i modlitwie wiernych, udzielanie sakramentaliów, przewodniczenie obrzędowi żałobnym i pogrzebowym. Poświęcając się zadaniom płynącym z miłości i posługi, diakoni powinni mieć w pamięci upomnienie św. Polikarpa: »Pełni współczucia, gorliwi, żyjący według prawdy naszego Pana, który stał się sługą wszystkich«”.

²⁴ Paweł VI, *Motu proprio »Sacrum diaconatus ordinem«*, dostęp 17 lutego 2021, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/pawel_vi/motu/sacrum_diaconatus_18061967.html.

²⁵ Paweł VI, *List Motu Proprio »Ministeria quaedam« wprowadzający nową dyscyplinę w odniesieniu do tonsury, święceń niższych i subdiakonatu w Kościele Łacińskim*; dostęp: 17 lutego, 2021, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/pawel_vi/motu/ministeria_quaedam_15081972.html.

²⁶ Kan. 266 § 1. „Przyjmujący diakonat staje się duchownym i zostaje inkardynowany do Kościoła partykularnego lub prałatury personalnej, dla której posługi został promowany”.

Działania Papieża Pawła VI zakończyły praktykę *cursus honorum* skodyfikowaną przez dwunastowieczną kompilację prawa kanonicznego Gracjana, *Decretum Gratiani*. *Cursus honorum* wymagał od każdego wyświęconego na diakona by był kompetentny i przeznaczony do przyjęcia święceń prezbiteratu. Praktyka obowiązywała nawet po wydaniu Kodeksu Prawa Kanonicznego, promulgowanego przez Benedykta XV 27 maja 1917 roku, i weszła w życie w uroczystość Zesłania Ducha Świętego w 1918 roku. Zniesienie święceń niższych oraz subdiakonatu przywróciło dawną tradycję, chociaż pozostaje w zwyczaju, że kandydaci do prezbiteratu są najpierw święceni na diakonów²⁷.

Znacznie później papież Benedykt XVI jeszcze bardziej dokonał rozróżnienia między diakonatem i prezbiteratem. Przemawiając w 2006 roku do kapłanów diecezji rzymskiej i odpowiadając na pytanie dotyczące roli kobiet w posługiwaniu kościelnym, Benedykt XVI powiedział: „Jednak słusznym jest zapytać: czy również w posługach i urzędach kościelnych – choć w tej kwestii sakrament i charyzmat stanowią jedyną drogę, po której może kroczyć Kościół – można zaoferować więcej miejsca, więcej odpowiedzialnych stanowisk kobietom?”²⁸. Ponownie w 2009 roku Benedykt XVI skodyfikował ten fakt, poprawiając kanon Prawa Kanonicznego, aby odzwierciedlić to, co zostało już przedstawione w Katechizmie Kościoła Katolickiego:

„Art. 2. Odtąd kan. 1009 Kodeksu Prawa Kanonicznego będzie miał trzy paragrafy: w pierwszym i drugim zostanie zachowany tekst obecnego kanonu, natomiast w trzecim będzie nowy tekst, tak zredagowany, aby kan. 1009, § 3 brzmiał:

»Ci, którzy zostali ustanowieni biskupami lub prezbiterami, otrzymują misję i władzę działania w osobie Chrystusa-Głowy, natomiast

²⁷ Kościół przedkonstantyński nie potwierdza praktyki wyświęcania na kolejne stopnie święceń i istnienia kolejności stopni. Podczas gdy trzy stopnie (biskup, kapłan i diakon) są wymienione przez Ignacego z Antiochii, to nie są wymienione w tej samej kolejności i nie mogą potwierdzać uznania *cursus honorum*. Por. Ignacy Antiocheński, Polikarp ze Smyrny, *Lettres. Martyre de Polycarpe*, Paris, Cerf [coll. „Sources Chrétiennes”, 10], 1969, *Trall.* 3,1, *Filad.* 4, i *Smyrn.* 8,1. John St. H. Gibaut, *The Cursus Honorum: A Study of the Origins of Sequential Ordination* (New York: Peter Lang, 2000), 28.

²⁸ „Discorso improvvisato da Benedetto XVI al Clero romano: I temi dell’incontro: vita, famiglia e formazione dei sacerdoti,” March 2, 2006: Tuttavia, è giusto chiedersi se anche nel servizio ministeriale — nonostante il fatto che qui Sacramento e carisma siano il binario unico nel quale si realizza la Chiesa — non si possa offrire più spazio, più posizioni di responsabilità alle donne. ZENIT, 3 marca 2006. <https://it.zenit.org/articles/discorso-improvvisato-da-benedetto-xvi-al-clero-romano/> (dostęp 12 marca, 2018). Zob. Phyllis Zagano, „The Question of Governance and Ministry for Women”, *Theological Studies* 68 (2007): 348-367.

diakoni zostają ustanowieni po to, by służyli ludowi Bożemu poprzez diakonię liturgii, słowa i miłości»²⁹.

Stopniowe uznanie historycznego rozróżnienia między diakonatem i prezbiteratem pozwala Kościołowi na łatwiejsze odzyskanie swojej własnej historii. Jedynym zarzutem teologicznym, jaki pozostaje związany z przywróceniem święcenia kobiet na diakonów, jest argument, że kobiety nie mogą uosabiać Chrystusa, co jest pojęciem tak obraźliwym, że prawie heretyckim. Diakon jest i posługuje *in persona Christi servi*, ale nie uczestniczy w prezbiteracie oraz jego funkcjach, które są *in persona Christi capitis Ecclesiae*.

Te nowe rozróżnienia znajdują się w dokumencie MKT z 2002 roku, który również stwierdza, że diakon służy nie tylko jako Chrystus, ale jest Chrystusem, próbując przywołać ikoniczny argument. Ponieważ w *Inter Insigniores* (1976) Chrystus był i jest mężczyzną, kobiety nie mogą Go reprezentować lub uosabiać. Spojrzenie takie ogranicza jednak Zmartwychwstałego Pana tylko do Jezusa historii jako mężczyzny, a przecież On żyje w Zmartwychwstaniu poza swoim własnym ciałem i w każdym chrześcijaninie stworzonym na obraz i podobieństwo Boga. Ten ikoniczny argument nie pojawia się w drugim współczesnym dokumencie poruszającym kwestię kobiet księży, jakim jest *Ordinatio sacerdotalis* (1994).

5. Podsumowanie

To, że kobiety mogą uosabiać i uosabiają Chrystusa, Zmartwychwstałego Pana, jest faktem teologicznym i antropologicznym, któremu nikt nie może zaprzeczyć. To, że Kościół autorytatywnie stwierdził, że nie ma władzy udzielenia święceń kapłańskich kobietom, wspomaga nasz argument za przywróceniem praktyki udzielenia święceń diakonatu kobietom jako funkcji służebnej.

Przytłaczająca liczba literackich, epigraficznych i historycznych dowodów dotyczących kobiet-diakonów wskazuje na jeszcze więcej faktów na ich temat, które dotąd nie zostały odkryte lub zostały na zawsze utracone. Ale wiemy, że one istniały. Mamy dostateczne dowody na to, że kobiety były święcone przez biskupów i służyły tym biskupom w charakterze służebnym. Wydaje się, że dziś nic nie stoi na przeszkodzie, aby udzielać kobietom święceń diakonatu.

tłum. Agnieszka Krocin

²⁹ Benedykt XVI, *List apostolski motu proprio »Omnium in mentem« na temat zmian w Kodeksie Prawa Kanonicznego*, dostęp 17 lutego 2021, https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/motu/omnium_26102009.html.

Bibliografia

- Arana Maria Jose, Salas Jose Maria. *Mujeres Sacerdotes, ¿Por Qué No...?: Reflexiones históricas, teológicas y ecuménicas*. Madrid: Publicaciones Claretianas, 1994.
- Benedykt XVI. *List apostolski motu proprio »Omnium in mentem« na temat zmian w Kodeksie Prawa Kanonicznego* (Rzym, 2009). https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/motu/omnium_26102009.html.
- Daniélou Jean. *The Ministry of Women in the Early Church*. Londyn: Faith, 1974.
- Dictionnaire de Droit canonique*. Ed. R. Naz. T. V. Paris: Letouzé-Ané, 1953.
- Gryson Roger. *Le ministère des femmes dans l'Église ancienne*. Gembloux: Duculot, 1972.
- Gryson Roger. *The Ministry of Women in the Early Church*. Tłumaczenie J. Laporte i M.L. Hal. Collegeville, MN: The Liturgical Press, 1976.
- Konstytucje apostołskie*. Tłumaczenie Stanisław Kalinkowski. W *Synodi et Collectiones Legum*, vol. II, *Constitutiones apostolorum*. Układ i opracowanie Arkadiusz Baron, Henryk Pietras. Kraków: Wydawnictwo WAM, 2007.
- de Lepe Pedro. *Constitutiones synodales antiquas y modernas del Obispado de Calahorra y la Calzada*. Madryt 1700.
- Macy Gary. *The Hidden History of Women's Ordination*. Oxford: University Press, 2008.
- Morin Jean. *Commentarius de sacris ecclesiae ordinationibus secundum antiquos et recentiores Latinos, Graecos, Syros et Babylonios in tres partes distinctus*, 1655, 1695; reprt. Farnborough: Gregg, 1969.
- Martimort Aimé-Georges. *Les Diaconesses: Essai historique*. Rome: Edizione Liturgiche, 1982.
- Międzynarodowa Komisja Teologiczna. „Diakonat: ewolucja i perspektywy” (2002). Tłumaczenie Janusz Królikowski, w: *Diakonat 2/2005*. Lublin: Polihymnia, 2005. https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/cti_documents/rc_con_cfaith_pro_05072004_diaconate_fr.html.
- Müller Gerhard L. *Priestertum und Diakonat. Der Empfänger des Weihe sakramentes in schöpfungstheologischer und christologischer Perspektive*. Freiburg: Sammlung Horizonte, 2000.
- Paweł VI. *Motu proprio »Sacrum diaconatus ordinem«* (Rzym, 1967). https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/pawel_vi/motu/sacrum_diaconatus_18061967.html.
- Paweł VI. *List motu proprio »Ministeria quaedam« wprowadzający nową dyscyplinę w odniesieniu do tonsury, święceń niższych i subdiakonatu w Ko-*

- ściele Łacińskim (Rzym, 1972). https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/pawel_vi/motu/ministeria_quaedam_15081972.html.
- Pien Jean. *Tractatus Praeliminaris De Ecclesiae Diaconissis*. In *Acta Sanctorum*. Ed. J. Bollandus et al. September, I, i-xxviii. Antwerp: Bernard Albert Vander Plassch, 1746.
- Polikarp ze Smyrny. *Lettres. Martyre de Polycarpe*. Paris: Cerf, 1969.
- Sobór Watykański II. *Konstytucje, dekryty, deklaracje*. Tekst łacińsko-polski. Nowe tłumaczenie. Poznań: Pallotinum, 2008.
- Święta Kongregacja Obrzędów. *Instrukcja o muzyce w świętej liturgii. Musicam sacram* (Rzym, 1967). https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WR/kongregacje/kkultu/musicam_sacram_05031967.html.
- Vogel Cyrille. „*Cheirotonia et cheirothesia. Importance et relativité du geste de l'imposition des mains dans la collation des ordres*”, *Irenikon*, 45 (1972): 7-21, 207-238.
- Zagano Phyllis. “The Question of Governance and Ministry for Women”. *Theological Studies* 68 (2007): 348-367.

What do We know about Women Deacons?

SUMMARY

Pope Francis's decision to establish a Commission for the Study of the Diaconate of Women in August 2016 reemphasizes the question: what do we know about women deacons? We know they existed. There is ample literary, epigraphical, and historical evidence that women deacons ministered in the West at least to the 12th century, and longer in the East. That they existed presents three questions: What do we know about the liturgical ceremonies bishops used to create women deacons? What do we know about their tasks and duties? What do we know about the theology of the diaconate that would admit or restrict women from diaconal ordination?

Keywords: Catholic Women, Deaconess, Diaconate, Women in Ministry

